

УДК 339.924

Полгородник О. В.

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ

Інтеграція – об'єктивний результат еволюції світового соціально-економічного і політичного розвитку другої половини ХХ ст. Якщо спробувати узагальнити її об'єктивні цілі та наслідки, то вона є передвісником вступу людського суспільства в нову стадію історичного буття – постіндустріалізм. Зараз, коли в різних регіонах виникли і продовжують виникати не традиційні регіональні інтеграційні співтовариства, суперструктури міжнародного значення, стає зрозумілим, мова йде про явища і процеси нового історичного порядку.

В економіці слово інтеграція було вперше застосовано до промислових організацій та відносилось до об'єднання комерційних фірм за допомогою економічних угод в картелі, концерни, трести шляхом горизонтальної (об'єднання з конкурентами) та вертикальної (об'єднання постачальників з клієнтами) інтеграції.

Інтеграційні процеси охоплюють насамперед країни, які територіально входять в один регіон. Економічне об'єднання країн означає формування регіональних економічних блоків – регіоналізацію світової економіки. Як правило, необхідно не тільки географічне сусідство, а й схожість господарська, культурно-релігійна, етнічна, тощо.

Процес інтеграції є природним наслідком розширення масштабу міжнародного руху товарів, ресурсів, інформації: усуваються бар'єри, які перешкоджають вільній торгівлі готовими продуктами, сировиною та матеріалами. Такого роду дії можливі в рамках договорів і міждержавних угод, які мають на увазі економічний і політичний взаємозв'язок держав. Існує безліч напрямків, сформованих завдяки розвитку теорій, які описують міжнародну економічну інтеграцію, таких як неолібералізм, неокейнсіанства тощо. Основний внесок у формування і розвиток напрямків інтеграції внесли: О. Ростоу, Б. Баласса Г. Мюрдаль, Ф. Пероу У. Уоллас П. Стрітен [1–4], а також вітчизняні економісти А. Гальчинський, Б. Параконський, І. Піляєв, І. Тодоров, А. Яремко та інші [5–9].

Існує дискусія щодо розуміння інтеграції як процесу та інтеграції як сукупності відносин. Окремі економісти вважають, що «інтеграція як процес» має глобальні масштаби, а «інтеграція як відносини» формується шляхом трансформації економічного, політичного та соціального стану окремих територій, регіонів.

Метою роботи є визначення сутності наукової категорії «економічна інтеграція», дослідження існуючих моделей інтеграції та обґрунтування найбільш ефективного механізму інтеграції України до європейського економічного простору.

У сучасній науковій літературі існують різні напрямки і підходи до розуміння природи та ролі інтеграційних процесів. Зокрема, американські представники школи функціоналізму в якості критеріїв інтеграції пропонують досвід розробки та ідеї конституцій США і Швейцарії, в яких на основі суспільної свідомості та масового руху створені формально розділені (штати у США і кантони в Швейцарії) спільності. Поняття «інтеграція» не має чіткого визначення у науковій літературі, це пояснюється наявністю безлічі моделей, типів інтеграційних процесів, які розрізняють за цілями та функцій, відмінністю національних інтересів, які переслідують окремі держави або групи держав в процесі власної інтеграції. Існує кілька визначень інтеграції, сформулювали різні наукові школи сучасної економічної думки (табл. 1), а саме: ринкова, ринково-інституційна, структурна.

У свою чергу, аналіз вітчизняної наукової літератури приводить до висновку, що інтеграція – це об'єктивний, багатогранний, складний процес, для якого характерні суперечності, пошуки, великі фінансово-економічні, соціальні, правові, політичні та інші експерименти, зумовлені життям і кореговані ними. Інтеграція, якщо судити за результатами її розвитку, являє собою більш високий соціально-економічний, політичний, державно-правовий та культурний етап розвитку світового співтовариства держав і народів. Якщо інтернаціоналізація підвела насамперед передовий технологічний базис під всю систему світової спільноти, то інтеграційним процесам належить внести найбільший внесок у реформування людського суспільства хоча не можна не помітити, що на цьому шляху поки що більше проблем, ніж успіхів.

Таблиця 1

Визначення сутності категорії «інтеграція»

Автор	Визначення категорії
Б. Баласса	Процес, який включає такі етапи: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний союз, повна економічна інтеграція
Е. Хаас	Процес, за допомогою лояльності політичних акторів кількох національних утворень зміщується в бік нового наднаціонального центру прийняття рішень, який стає центром політичної активності. Кінцевим результатом процесу політичної інтеграції є нове політичне співтовариство
М. Ходжес	Формування нової політичної системи з існуючих до цього розділених систем
Г. Мюрдаль, Ф. Пероу	Процес структурних перетворень в їх економіці, завдяки чому мають виникнути оптимально збалансовані в територіально-економічному, соціальному сенсі господарства
К. Дойч	Створення суспільства безпеки, тобто суспільства, в якому існує реальна впевненість у тому, що його члени не будуть вести між собою фізичної боротьби, а будуть вирішувати суперечки іншими шляхами
У. Уоллас	Створення і підтримка інтенсивних і різнобічних систем взаємодії між раніше автономними частинами
П. Стрітен	Загальна політика зайнятості, загальна монетарна і фіскальна політика, а також спільна антимонопольна політика
Ю. Шишков	Закономірний процес, який є наслідком поступового відкриття країн одна одною, під час якого декілька багато державних макроекономічних організмів крок за кроком зрощуються в цілий полі державний господарський простір, який із часом структурується в новий, укрупнений, більш ефективний економічний організм

Узагальнення вищенаведених визначень дозволило сформулювати власне трактування економічної інтеграції як об'єднання держав, внаслідок обмеженості природних, трудових та фінансових ресурсів в окремих країнах для створення товарів, що є конкурентоспроможними на цих ринках та подолання кризових явищ в країнах, з метою забезпечення економічної безпеки країн-учасників.

Існують економічні, а також політичні причини, чому народи прагнуть до економічної інтеграції. Економічне обґрунтування – збільшення торгівлі між державами-членами економічних союзів, яке призводить до збільшення продуктивності. Це одна з причин

розвитку економічної інтеграції в глобальному масштабі, появи континентальних економічних блоків, таких як АСЕАН, НАФТА, SACN, Європейський союз тощо. Порівняльна перевага відноситься до здатності людини або країни в отриманні конкретного товару або послуги за нижчою граничною та альтернативною вартості, ніж існувала раніше. Порівняльна перевага було вперше описано Давидом Рікардо, який пояснив його в 1817 році в книзі «Про основи політичної економії і оподаткування», де кожна країна може виграти від спеціалізації на виробництві якогось конкретного товару.

Ефект масштабу також є обґрунтуванням економічної інтеграції, так як економія від масштабу може вимагати більш широкого ринку, ніж це можливо в рамках тієї чи іншої країни. Крім економічних причин, в основі практичної реалізації інтеграційних процесів є політична необхідність.

Економічна інтеграція – це процес взаємопроникнення, зрощення економік сусідніх країн в єдиний господарський комплекс з урахуванням стійких економічних зв'язків на мікро- і макрорівнях.

На мікрорівні, тобто на корпоративному рівні, окремі компанії різних країн вступають в прямі господарські зв'язки, що сприяють реальному переплетення національних економік. Особливу роль тут відіграють транснаціональні корпорації.

На макрорівні, тобто на рівні міждержавних (міжурядових) угод, виникає загальна стратегія економічного і політичного розвитку країн, заснована на виробленні загальних правил переміщення товарів і послуг, капіталу, робочої сили. Реальна інтеграція являє собою поєднання ринкових механізмів формування єдиного економічного простору з цілеспрямованими діями держави.

Економічна інтеграція може приймати різні форми залежно від того, які цілі ставлять перед собою країни-учасники. При цьому не існує єдиного усталеного підходу до класифікації типів економічної інтеграції.

Так, WTO (World Trade Organization) виділяє три види регіональних торгових угод: зону вільної торгівлі, митний союз і угоду про економічну інтеграцію.

Згідно зі статтею 24 GATT (The General Agreement on Tariffs and Trade) (§ 8), під зоною вільної торгівлі розуміється група з двох або більше митних територій, на яких мита та інші обмежувальні засоби регулювання торгівлі (за винятком заходів, дозволених статтями 11–15 та 20) скасовуються практично для всієї торгівлі між складовими територіями стосовно товарів, що походять з цих територій. §8а статті 24 визначає митний союз як об'єднання двох чи більше митних територій на одну митну територію таким чином, що:

1) мита та інші обмежувальні засоби регулювання торгівлі (за винятком заходів, дозволених статтями 11–15 та 20) скасовуються відносно основної частини торгівлі між складовими територіями союзу чи, принаймні, відносно основної частини торгівлі товарами, які походять із таких територій;

2) практично ті ж самі мита та інші засоби регулювання торгівлі застосовуються кожним членом союзу по відношенню до торгівлі з територіями, які не включені до союзу. Угода про економічну інтеграцію, як визначає стаття 5 GATT, передбачає зняття бар'єрів на шляху руху послуг і інтеграцію ринку праці [10].

У свою чергу, OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) виділяє чотири форми регіональної економічної інтеграції: зону вільної торгівлі, митний союз, загальний ринок і економічний союз. Під загальним ринком розуміється митний союз з положеннями щодо лібералізації руху фактів виробництва (людей і капіталу). Економічний союз являє собою загальний ринок, що включає положення про гармонізацію ряду напрямків економічної політики.

Таким чином, будь-яка класифікація має на увазі, що регіональна економічна інтеграція буває декількох рівнів або ступенів глибини. При цьому мається на увазі, що до попереднього рівня інтеграції додаються певні елементи лібералізації загального економічного простору.

В даний час форми економічної інтеграції постійно розвиваються, ускладнюються і стають все більш комплементарними. Наприклад, зона вільної торгівлі та митного союзу можуть містити в собі елементи більш високих рівнів інтеграції, зокрема зниження нетарифних бар'єрів, а також зняття обмежень в торгівлі послугами, русі капіталу і робочої сили. Це пов'язано зі зростаючим розумінням того, що з точки зору впливу на економіку усунення тільки торгових бар'єрів може призводити до набагато менших позитивних ефектів, ніж більш глибока інтеграція [11].

Передумови інтеграції наступні [12]:

– близькість рівнів економічного розвитку та ступеня ринкової зрілості країн, що інтегруються. За рідкісним винятком міждержавна інтеграція розвивається або між індустріальними країнами, або між країнами, що розвиваються. Навіть в рамках індустріальних країн та країн, що розвиваються, інтеграційні процеси йдуть найбільш активно між державами, що знаходяться на приблизно однаковому рівні економічного розвитку. Спроби об'єднань інтеграційного типу між індустріальними і країнами, що розвиваються, хоча і мають місце, знаходяться на ранньому етапі становлення, що не дозволяє поки зробити однозначні висновки про ступінь їх ефективності. У цьому випадку через початкової несумісності вони зазвичай починаються з різного роду перехідних угод про асоціацію, спеціальному партнерство, торгових преференціях, термін дії яких розтягується на багато років доти, поки в менш розвинутій країні не будуть створені ринкові механізми, зіставні за ступенем зрілості з механізмами більш розвинених країн;

– географічна близькість країн, що інтегруються, наявність у більшості випадків спільного кордону та історично сформованих економічних зв'язків. Більшість інтеграційних об'єднань світу починалися з декількох сусідніх країн, розташованих на одному континенті, в безпосередній географічній близькості один від одного, які мають транспортні комунікації та можливо говорять однією мовою;

– спільність економічних та інших проблем, що стоять перед країнами в області розвитку, фінансування, регулювання економіки, політичного співробітництва. Економічна інтеграція покликана вирішити низьку конкретних проблем, які реально стоять перед країнами, що інтегруються;

– демонстраційний ефект – в країнах, що створили інтеграційні об'єднання, зазвичай відбуваються позитивні економічні зрушення (прискорення темпів економічного зростання, зниження інфляції, зростання зайнятості), що надає певний психологічний вплив на інші країни, які стежать за змінами, що відбуваються. Демонстраційний ефект проявився, наприклад, найбільш яскраво в бажанні багатьох країн східної Європи якнайшвидше стати членами ЄС, навіть не маючи для цього скільки-небудь серйозних макроекономічних передумов;

– «ефект доміно» – після того як більшість країн того чи іншого регіону стали членами інтеграційного об'єднання, інші країни, що залишилися за його межами, неминуче відчувають деякі труднощі, пов'язані з переорієнтацією економічних зв'язків країн, що входять в угруповання. Це нерідко призводить навіть до скорочення торгівлі країн, що опинилися за межами інтеграції. Деякі з них, навіть не маючи істотного первинного інтересу в інтеграції, висловлюють зацікавленість в підключенні до інтеграційних процесів просто через побоювання залишитися за межами торгівельних процесів. Цим пояснюється швидке укладення багатьма латиноамериканськими країнами угод про торгівлю з Мексикою після її входження до Північноамериканської зони вільної торгівлі.

Таким чином, на наш погляд, головною передумовою реальної інтеграції країн є приблизно однаковий рівень економічного розвитку, сумісність господарських механізмів, соціально-економічна та правова однорідність (гомогенність). Основні макроекономічні показники – ВВП на душу населення, темпи зростання ВВП, його галузева структура, рівні інфляції, безробіття, процентних ставок, рівень продуктивності праці та заробітної плати –

не повинні мати відчутні відмінності. Саме тому найбільш ефективною є інтеграція економічно розвинених країн. Об'єднання бідних чи багатих і бідних країн не дозволяє здійснювати спільні проекти на паритетних умовах.

Другою за значимістю причиною є взаємодоповнюваність економік сусідніх країн. Вона проявляється насамперед у розмаїтті структур експорту країн, що інтегруються. Країни, які торгують однаковими товарами, не можуть реально інтегруватися.

Третя передумова – наявність політичної волі лідерів, які розробляють і реалізують інтеграційні процеси на державному рівні.

Міжнародна економічна інтеграція – це процес господарського та політичного об'єднання країн на основі розвитку глибоких стійких взаємозв'язків і поділу праці між національними господарствами, взаємодії їх економік на різних рівнях і в різних формах.

Західноєвропейський, найбільш «класичний», варіант регіональної економічної інтеграції – це Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), з 1992 року – Європейський Союз (ЄС). ЄС утворився з трьох інтеграційних співтовариств – Європейського об'єднання вугілля і сталі, Європейського співтовариства з атомної енергії та Європейського економічного співтовариства, створених у 50-і роки. Європейський союз, розширивши своє членство з 6 до 28 країн, пройшов всі основні етапи інтеграційного процесу.

ЄС має власні адекватні фінансові ресурси незалежно від бюджетів країн, що до нього входять. Розмір бюджету визначається Радою і парламентом ЄС і затверджується останнім. Дохідна частина бюджету ЄС формується за рахунок як власних фінансових джерел (певна частина відрахувань від податку на додану вартість (1,4 %), митні збори, податки на імпорт сільськогосподарської продукції з «третіх країн» тощо), так і відрахувань від ВВП усіх держав, які входять в ЄС, в розмірі 1,2–1,3 % в залежності від їх частки у валовому продукті ЄС.

Важливою складовою механізму західноєвропейської інтеграції виступає спільне проведення структурної та регіональної політики. Причому наднаціональне регулювання застосовується по відношенню до найменш конкурентоспроможних галузей і відсталіх регіонів.

Говорячи про тенденції розвитку міжнародних відносин, слід зазначити, що сьогодні перед країнами, взаємодіючими на регіональному рівні, стоїть завдання не просто розробити стратегію взаємовигідного співробітництва в різних сферах економіки, але також і вибрати найбільш підходящу форму взаємодії в рамках інтеграційного об'єднання. Зрозуміло, до сих пір загальноприйнятою залишається модель розвитку інтеграції Б. Баласса, що складається з 5-ти ступенів, перерахованих раніше [1]. Проте, досвід різних країн показує, що проходження всіх етапів інтеграції не завжди є ефективним для країн-учасниць об'єднання. Якщо звернути увагу на статистику, легко помітити, що найбільш популярними в світі є такі форми інтеграційних об'єднань, як зона вільної торгівлі (ЗВТ) та і митні союзи (МС). За даними Світової організації торгівлі, всього в світі діють 109 угод про зони вільної торгівлі та 16 – про створення митних союзів.

Угода про зону вільної торгівлі, як найперший етап інтеграційного процесу, передбачає розвиток зовнішньоекономічних зв'язків країни з країнами-партнерами на підставі лібералізації взаємної торгівлі. Як правило, такі угоди мають позитивний ефект для економіки країни-учасниці за умови, що вразливі від іноземної конкуренції галузі залишаються в певній мірі захищені, і поступки в процесі торгівлі не будуть односторонніми. При цьому всі угоди про ЗВТ повинні супроводжуватися додатковими політичними реформами всередині держави, тому що країнам, що розвиваються нелегко моментально пристосуватися до середовища вільної торгівлі і потенційної загрози конкуренції з боку розвинених країн.

Ця проблема, зокрема, дуже актуальна для України. Незважаючи на те, що сьогодні Україна – країна з ринковою економікою, довгий час вона перебувала в перехідному стані від адміністративно-командної до ринкової економіки, тому стійка конкурентне середовище ще не сформувалася. Таким чином, будь-яка лібералізація зовнішньої торгівлі для української

держави повинна обов'язково супроводжуватися комплексом грамотних політичних реформ, беручи до уваги норми міжнародного права, в тому числі, норми і правила Світової організації торгівлі.

На превеликій жаль, інтеграція України в ЄС в сучасних умовах є проблемною. Зараз основна мета – економічне та політичне зближення, яке передбачає поглиблення політичної асоціації та економічної інтеграції [13].

Наступний крок після Угоди про асоціацію та угоди про введення безвізового режиму – це імплементація цих угод. Основною перешкодою для інвестування і торгівлі між Україною та ЄС є нетарифні торговельні бар'єри. Для їх подолання потрібна гармонізація законодавства України з законодавством і нормами ЄС. Головною проблемою міжнародної економічної інтеграції є визначення оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигід від міжнародного співробітництва та збереження національної безпеки країни. На відміну від ринкових позицій, акцент робиться на «позитивній інтеграції», тобто на узгодженні економічної та соціальної політики між урядами країн, що беруть участь в об'єднанні. Отже, для повної інтеграції важливі не лише гарантування абсолютної свободи руху товарів і факторів виробництва, тобто свободи дії ринкового механізму, а й координація економічної політики держав, що мають на меті пом'якшити нерівномірність економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу і регіонів усередині цих країн, а також забезпечення стійкості національних платіжних балансів.

Економічна інтеграція забезпечує ряд сприятливих умов для взаємодіючих сторін.

По-перше, інтеграційне співробітництво дає господарюючим суб'єктам більш широкий доступ до різного роду ресурсів (фінансових, матеріальних, трудових), до нових технологій в масштабах всього регіону, а також дозволяє виробляти продукцію в розрахунок на ємний ринок всього інтеграційного угруповання.

По-друге, створює привілейовані умови для фірм країн-учасниць економічної інтеграції, захищаючи їх деякою мірою від конкуренції з боку фірм «третьох країн».

По-третє, дозволяє його учасникам спільно вирішувати найбільш гострі соціальні проблеми, такі, як вирівнювання рівнів розвитку окремих найбільш відсталих районів, пом'якшення становища на ринку праці, надання соціальних гарантій малозабезпеченим верствам населення тощо.

Серед вимог для успішного розвитку економічної інтеграції є [14]:

«постійність» розвитку (поступове розширення і перехід до більш високого ступеня економічної та політичної уніфікації);

поділ спільних доходів (митні збори, ліцензування, тощо) між державами-членами об'єднання;

процес прийняття рішень, як економічних, так і політичних;

«воля йти на поступки» між розвиненими країнами та країнами союзу, що розвиваються;

політика «когерентності» дозволяє використовувати іншу швидкість економічного об'єднання, яка може бути застосована як до окремих секторів економіки, так і до економічної політики в цілому.

Цілком можливо, що негативна інтеграція може створити більше проблем, ніж вирішити, поки не буде досягнуто еквівалентного прогресу в сфері позитивної інтеграції, що завершується створенням економічного союзу. Справа в тому, що в умовах інтеграції країни-партнери будуть позбавлені національних інструментів контролю над імпортом, субсидування експорту, регулювання обмінних курсів валют та інших важелів, що дозволяють національній владі впливати на стан платіжного балансу. Це може мати небезпечні наслідки: з різних причин внутрішнього і зовнішньоекономічного характеру дефіцит платіжного балансу

країни може досягти такого рівня, при якому доведеться або відновити контроль над зовнішньоекономічними операціями, тобто тимчасово вийти з системи інтеграції, або проводити політику дефляції, тобто загальмувати темпи економічного розвитку.

ВИСНОВКИ

Економічна інтеграція є важливою складовою процесу глобалізації сучасного світу та продовженням магістрального шляху модернізації західної цивілізації. Вона має декілька вимірів: по-перше – поглиблення інтеграційних процесів у різних сферах суспільно-політичного життя країн (політична, економічна, військово-політична), що організаційно утворюють повноцінну спільноту, по-друге – процес географічного розширення європейської спільноти за рахунок вступу нових країн-членів. Процес інтеграції до ЄС відкриває для України перспективу підтримки державного суверенітету у нових міжнародних умовах, коли державна незалежність реалізується не у праві на здійснення одноосібних дій, а у реалізації національних інтересів спільно з іншими державами, які поділяють ті ж самі цілі. У разі набуття повноправного членства в ЄС Україна отримає гарантії безпеки, передбачені для країн-членів.

Стратегічний контекст євроінтеграційного проекту для України в перспективі містить як додаткові можливості й стимули до економічного розвитку, так і серйозні виклики. Для розвитку незалежної України одним з нагальних питань є практичне забезпечення принципу цілеспрямованості її зовнішньої політики у сфері інтеграції у міжнародні економічні структури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Balassa B. *The theory of Economic Integration* / B. Balassa. – Homewood, 1961. – 304 p.
2. Haas E. B. *The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces, 1950–1957* [Електронний ресурс] / Ernst B. Haas. – London : Steven & Sons, 1958. – 552 p. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/100books/file/EN-H-BW-0038-The-uniting-of-Europe.pdf>.
3. Marshal I. A. *The Limits of Foreign Policy* / I. A. Marshal. – New York, 1954. – 240 p.
4. Ropke W. *Integration and Desintegration* / W. Ropke. – Frankfurt, 1957. – 500 p.
5. Гальчинський А. С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів / А. С. Гальчинський. – К. : Знання України, 2002. – 180 с.
6. Парахонський Б. О. Європейський шлях України / Б. О. Парахонський // Стратегічна панорама. – 2007. – № 2. – С. 61–67.
7. Піляєв І. С. Рада Європи в сучасному євроінтеграційному процесі : монографія / І. С. Піляєв. – К. : Юридична книга, 2003. – 436 с.
8. Тодоров І. Я. Україна на шляху до європейської та євроатлантичної спільноти / І. Я. Тодоров. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – 268 с.
9. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України : теоретико-методологічний підхід : [монографія] / Л. А. Яремко. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2007. – 524 с.
10. *General agreement on trade in services* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/26-gats.pdf
11. Шишков Ю. В. Регионализация и глобализация мировой экономики: альтернатива или взаимодополнение? / Ю. В. Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 8. – С. 3–20.
12. Огілько А. Особливості європейської інтеграції України / А. Огілько // Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України. – 2014. – С. 158–160.
13. Коректування позицій України щодо європейських інтеграційних перспектив / В. А. Шинкар, С. В. Сідак, Г. В. Яцко // Науковий вісник Ужгород. ун-ту. Економіка. – 2014. – № 43 (2). – С. 229–231.
14. Шульц С. Л. Інноваційний вектор євроінтеграції України: проблеми та перспективи / С. Л. Шульц, О. М. Луцків // Стратегічні пріоритети. – 2014. – № 3. – С. 157–165.